

DE OUDSTE STAD VAN HOLLAND

The background is a historical painting of Dordrecht, showing a river, a large church, a windmill, and people in the foreground. The painting is a detailed historical scene of Dordrecht, showing a river, a large church, a windmill, and people in the foreground. The scene is a detailed historical scene of Dordrecht, showing a river, a large church, a windmill, and people in the foreground. The scene is a detailed historical scene of Dordrecht, showing a river, a large church, a windmill, and people in the foreground.

Opkomst en verval
van Dordrecht
1000-1421

Henk 't Jong

Henk 't Jong

DE OUDSTE STAD VAN HOLLAND

Opkomst en verval van Dordrecht
1000-1421

Uitgeverij Omniboek

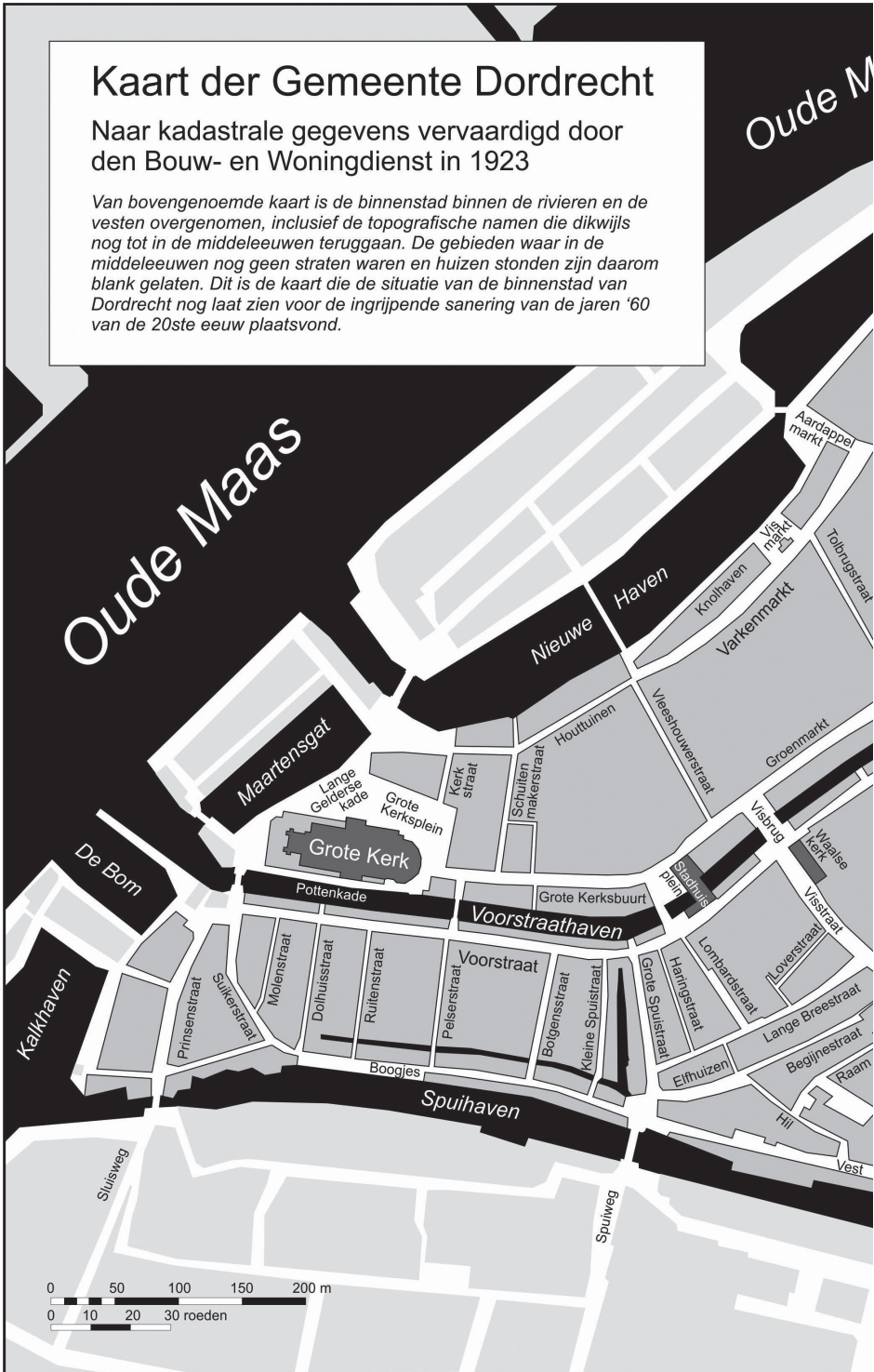
Inhoud

Voorwoord	9
1 Inleiding	15
2 Rivierenland	29
3 'Apud thuredrech': eerste vermelding	43
4 'In thuredrith': tweede vermelding	57
5 Grote veranderingen met grote gevolgen	69
6 Dordrecht rond 1200	81
7 Stadsrecht van 1220	93
8 Groei in de dertiende eeuw	109
9 Stadsregering	125
10 De vroege veertiende eeuw: rampen en groei	143
11 De veertiende eeuw: partijtwisten	157
12 Naar een nieuwe eeuw	175
13 De laatste decennia	189
Epiloog	205
Dankwoord	209
Noten	211
Literatuur	221
Registers	233

Kaart der Gemeente Dordrecht

Naar kadastrale gegevens vervaardigd door
den Bouw- en Woningdienst in 1923

Van bovengenoemde kaart is de binnenstad binnen de rivieren en de vesten overgenomen, inclusief de topografische namen die dikwijls nog tot in de middeleeuwen teruggaan. De gebieden waar in de middeleeuwen nog geen straten waren en huizen stonden zijn daarom blank gelaten. Dit is de kaart die de situatie van de binnenstad van Dordrecht nog laat zien voor de ingrijpende sanering van de jaren '60 van de 20ste eeuw plaatsvond.

I

Inleiding

Om thuis te raken in de materie over het ontstaan, de groei en de bloei van oude steden moeten we terug naar de middeleeuwen (circa 500 tot circa 1500 na Christus); *De tijd van monniken en ridders, van steden en staten*.¹ De middeleeuwen zijn bij velen een geliefd stuk geschiedenis, maar helaas gaat de kennis over die periode vaak niet diep. De gemiddelde Nederlander heeft slechts een vaag idee over hetgeen zich in die duizend jaar precies afspeelde in de eigen provincie, stad of dorp. Daarom volgt nu eerst wat uitleg over de maatschappij van die jaren.

Wat nu Nederland is, behoorde een flink deel van de middeleeuwen tot het zogenoemde Duitse Rijk. Het was een enorm gebied dat uit vele losse staten en staatjes en bisdommen bestond. Aan het hoofd van het rijk stond de koning. Deze volgde meestal zijn vader of een oom op, maar moest wel door de hertogen van enkele grotere staten en door een aantal hoge geestelijken, de aartsbisschoppen, gekozen worden. Als het de koning lukte tijdens zijn regeerperiode naar Rome te reizen, kon hij door de paus ook nog tot keizer gekroond worden. Zo werd hij dan een van de opvolgers van Karel de Grote, die op Kerstdag 800 als eerste na de Romeinse keizers die eer te beurt viel. Niet alle koningen werden echter keizer en sommige keizers zijn door toedoen van de paus hun titel zelfs weer kwijtgeraakt. Al trokken ze zich daar meestal niet veel van aan.

Het Duitse Rijk in de tiende eeuw. Detail uit: Donald Matthew, *Atlas van de middeleeuwen* (Amsterdam/Brussel 1985) 80.

Het graafschap

De koning of keizer bevond zich op grote afstand van Dordrecht. De vorsten konden uiteraard ook niet regelmatig alle uithoeken van hun rijk bezoeken. Daarom lieten ze het regeren over zulke gebieden in praktische zin aan hun *graven* over. In hun gouw of graafschap zorgden die er, in theorie, voor dat alles in goede orde verliep. Ze verdedigden het land tegen aanvallen van buiten, spraken recht over

de bevolking en inden de boetes voor overtredingen, evenals de belastingen en invoerrechten voor de koning/keizer. Zelf mochten ze daar overigens een deel van houden, voor hun eigen onderhoud. Op den duur 'vergeaten' de graven regelmatig dat geld door te sturen en hielden ze het zelf. Er waren namelijk nogal wat perioden in de middeleeuwen waarin het gezag van de koning over zijn buitengebieden minimaal was. De graven maakten daar dankbaar gebruik van.

De graaf bestrafte misdaden of andere overtredingen van het koningsrecht meestal in de vorm van boetes. In tegenstelling tot wat dikwijls gedacht wordt, werden misdaden in de vroege en de hoge middeleeuwen (ca. 500-ca. 1200) zelden met de dood bestraft. Boetes, die voor zover mogelijk consequent werden toegepast, voorkwamen dat familieleden van slachtoffers de dader (en zijn familie) letterlijk in de haren vlogen. De familie-eer lag nogal gevoelig en wraak en weerwraak ontaardden nogal eens in vetes die lange tijd voortwoekerden. De graaf kon in zulke gevallen zijn soldaten inzetten en een vete met geweld neerslaan, maar het voorkomen van dit soort escalaties door het opleggen van stevige boetes lag natuurlijk meer voor de hand. Men was er altijd op uit om de partijen zich met elkaar te laten verzoenen.

Majesteitsschennis en hoogverraad waren eigenlijk de enige zaken die altijd met de doodstraf eindigden. Voor ernstige misdaden zoals zware geweldsplegingen werd er wel mee gedreigd, maar in de praktijk werd deze straf zelden tot nooit toegepast. Een alternatief was overtreders verplicht op bedevaart te sturen naar een pelgrimsoord: hoe zwaarder de misdaad, hoe verder weg dat lag. Als een misdadiger van kwaad tot erger handelde of voortdurend in herhaling verviel, werd hij voor bepaalde tijd uit het graafschap verbannen. Of zelfs voor eeuwig. De goederen van een voor eeuwig verbannen misdadiger en een terdoodveroordeelde vervielen daarbij aan zijn heer.

De graaf hield enkele keren per jaar hof op een (of meer) vaste gerechtsplaats(en) binnen zijn graafschap en sprak recht, met ondersteuning van adviseurs of raden uit zijn gevolg. De raadslieden waren vrije edelen of halfvrije mannen die belangrijke functies aan

Het 'huldtoneel' op de Schepelenberg te Heemskerk, de traditionele gerechtsplaats van het graafschap Holland. Foto Paul Beentjes, 2016.

zijn hof vervulden. In ruil kregen ze stukken van het graafschap in leen om in hun levensonderhoud te voorzien. Tegelijk waren zij dan heer over de inwoners en behandelden zij de rechtszaken op een lager niveau. Dikwijls dienden die adviseurs hun heer ook als bewa- pend ruiter. Ze vormden eigenlijk de kern van zijn leger. Na het jaar 1000 vormden zij een eigen stand, die zich langzaam tot onderste trap van de adel ontwikkelde. Ze werden *ridders* genoemd omdat ze op paarden reden en vochten (ridder = rijder = ruiter) en hun stand heette de ridderschap.

De graaf was verplicht zijn heer, de koning of keizer, met raad en daad bij te staan. Vandaar dat hij, als hij daartoe in staat was, minstens eens per jaar naar het hof van de koning reisde om aan die plicht te voldoen. Verder moest hij als de koning ten oorlog trok, als het enigszins kon, daaraan deelnemen en een leger meebrengen al naar gelang zijn rijkdom en mogelijkheden. De edelen en ridders

waren dan zijn aanvoerders en de kern van de zware ruitery, de rest van het leger bestond uit krijgsvolk van lagere rang. Soms waren boeren onderdeel van zo'n leger. Meestal hadden die niet meer dan een schetsmatige opleiding tot soldaat achter de rug en bezaten ze nauwelijks wapens of wapenrusting. Maar ze konden bij belegeringen in ieder geval grachten graven en wallen opwerpen.

Het ontstaan en de bloei van de steden in de graafschappen maakte de samenleving ingewikkelder. In steden leefde men dichter op elkaar dan in dorpen. Misdaden werden daar vaker gepleegd dan in de plattelandssamenleving. De doodstraf, maar vooral lijfstraffen, kwamen duidelijk meer voor in de door stadsbesturen bijgehouden gerechtsboeken. Met name agressiemisdrijven waren bijna dagelijkse kost: schelden, vechten, verwonden, en dat dikwijls in dronken toestand. Zowel door mannen als door vrouwen. Het is een duidelijk teken van de altijd aanwezige onrust in dichter bevolkte gemeenschappen. De graaf voer er wat inkomsten betrof echter wel bij, evenals de stadsregering.

Dat gold ook voor de tolopbrengsten. Als een koopman met een wagen of schip vol goederen het Duitse Rijk binnenkwam, moest hij bij de grens invoerrechten of tol betalen. Dat vond plaats bij een versterkt gebouw, het tolhuis. Meestal was dat een percentage van de waarde van de lading, en dat kon ook in natura zijn. Het werd een koninklijk recht genoemd, een *regaal*. De graaf in het deel van het rijk waar de tol stond was verantwoordelijk voor het doorsluizen van dat geld naar de koning. Hij mocht wel een deel zelf houden. Maar van het doorsluizen kwam het steeds minder.²

De graaf had ook nog andere inkomsten. De boeren op de vanaf het jaar 1000 nieuw ontstane ontginningen moesten de graaf een klein bedrag per jaar betalen en pachters van grafelijke hoeven betaalden hem natuurlijk pacht. Een deel van de opbrengst van de eigen grafelijke landerijen was, al dan niet in natura, voor de graaf en zijn hof. Pas toen er steden begonnen te ontstaan in het graafschap kwam daar een andere geldbron bij. Maar dan zijn we al in de dertiende eeuw.

Dordrecht viert in 2020 dat zij 800 jaar stadsrechten bezit. In dit boek neemt historicus Henk 't Jong ons mee naar het ontstaan en de eerste bloeitijd van Dordrecht. Na de ontginningen in het begin van de elfde eeuw en de stormvloed in de twaalfde eeuw ontwikkelde de nederzetting zich tot een handelsplaats. De Hollandse graven kenden stadsrechten toe in ruil voor tweederde van de geïnde boeten en een vast bedrag per jaar. Vanaf 1220 kon Dordrecht haar eigen wetten maken en kreeg het speciale voorrechten. Daardoor groeide de bevolking en werd het de grootste stad van Holland.

In de loop van de veertiende en vroege vijftiende eeuw zorgden de onrust door de regelmatig oplaaierende Hoekse en Kabeljauwse Twisten voor het teruglopen van de welvaart. De rond 1400 steeds ingrijpender wordende overstromingen droegen daar nog aan bij.

De oudste stad van Holland is rijk geïllustreerd met materiaal uit de beschreven periode, speciaal voor dit boek vervaardigde kaarten, foto's en reconstructietekeningen van de besproken plaatsen. Een prachtige introductie voor iedereen die meer wil weten over de geschiedenis van Dordrecht.

Henk 't Jong is Dordtenaar en historicus, gespecialiseerd in middeleeuwse geschiedenis. Hij is heraldisch ontwerper en heeft een geschiedkundig adviesbureau. Ook schrijft hij over de geschiedenis van Dordrecht op apudthuredrech.nl. 't Jong publiceerde eerder *De dageraad van Holland*, waarover Jona Lendering schreef:

'dit is over de gehele linie gewoon een goed vormgegeven, didactisch goed opgebouwd en vooral boeiend boek dat ik u van harte kan aanbevelen.'

www.omniboek.nl

Uitgeverij Omniboek

NUR 684